

I.

VIRTUÁLNÍ DAŇOVÝ POPLATNÍK

S pokojným pádem berlínské zdi a zánikem sovětské říše mnozí očekávali nastávající konec politiky. Věřilo se, že jsme se dostali do éry mimo socialismus a kapitalismus, utopii a emancipaci. Od té doby jsou podobná loučení s političnem málo častá. V současnosti totiž strašák „globalizace“, neodmyslitelný v každém veřejném projevu, nesevřdčí o konci politiky, nýbrž o *úniku politiky* z kategoriálního rámce národního státu, ba přímo z rolové schematiky toho, co je považováno za „politické“ a „ne-politické“ jednání. Jelikož ať už rétorika globalizace obsahově odkazuje na cokoli (hospodářství, trhy, konkurenci pracovních sil, produkci, zboží a služby, finanční toky, informace, životní styl), v každém případě se ukazují politické důsledky, které způsobuje výskyt *ekonomických rizik* globalizace. Instituce průmyslové společnosti, jež se zdály být zcela uzavřeny politickému regulování, mohou být „prolomeny“ a otevřeny politickému zásahu – premisy sociálního státu a duchodového systému, sociální pomoci a komunální politiky, infrastruktury, organizované moci odborů, mezipodnikového systému vyjednávání o tarifové autonomii, stejně tak jako výdaje státu, daňový systém a „daňová spravedlnost“ – všechno se taví v novém žaru globalizace do (předpokladu) politické regulovatelnosti. Všichni společenští aktéři musejí reagovat, odpovídat na to tak či onak; přičemž odpovědi typicky *nekopírují* pravolevou schematiku politického jednání.¹

Lze říci, že tím, co pro dělnické hnutí 19. století znamenala třídní otázka, je pro nadnárodně působící podniky přelomu 20. a 21. století otázka globalizace. Ovšem s tím podstatným rozdílem, že dělnické hnutí jednalo jako *protimoc*, zatímco globální podniky jednají zatím *bez* (nadnárodní) protimoci.

¹ K tomu Giddens, A.: *Jenseits von Links und Rechts*. Frankfurt/M. 1997.

Proč znamená globalizace politizaci? Protože příchod globalizace umožňuje podnikatelům a jejich svazům rozložit a znovu dobýt politickou a sociálněstátní moc demokraticky organizovaného kapitalismu. Globalizace umožňuje to, co možná v kapitalismu latentně platilo vždy, ale ve stadiu jeho sociálněstátního a demokratického zkrocení bylo skryto: že podniky, především ty globálně působící, mají nejenom klíčovou roli při utváření hospodářství, ale společnosti vůbec – ať už „pouze“ tím, že společnosti mohou odebírat materiální zdroje (kapitál, daně, pracovní místa).

Globálně jednající ekonomika podkopává základy národního hospodářství a národních států. Proto je iniciována subpolitizace zcela nového rozměru a s nepředvídatelnými důsledky. Jde o to v novém kole starých rozporů elegantně odsunout „práci“ na historickou odstavnou kolej; ale také a především o to dát výpověď „ideálnímu totálnímu kapitalismu“, jak Marx nazval *stát*; tedy osvobodit se z pout práce a státu, která vznikla v 19. a 20. století.

„Všechno stavovské, všechno tradiční, všechno zkostnatělé a zkornatělé zmizí,“ takřka otevřeně jásá Marx už v *Komunistickém manifestu* nad revolučním potenciálem kapitálu. „Stavovské“ je nyní sociálněstátní a odborová organizace práce a „zkostnatělé a zkornatělé“ jsou byrokratické normy a daňová břemena (národního) státu. Přitom efektivita a elegance odůvodněně leží v nových dimenzích globalizační „politiky reálné nutnosti“.

Protože nikoli zájmová politika podniků, jak se o tom všude mluví, nýbrž „globalizace“ prý vynucuje onen trpký zlom a onu cézuru. Podle „zákona“ globálního trhu se ostatně musí učinit Ne-A, aby bylo dosaženo A: například radikálně zrušit nebo přemístit pracovní místa, aby na daném území byla zajištěna pracovní místa. Právě proto, že práce může a musí být omezena, aby se zvyšovaly zisky, mění se běžná politika potají ve svůj opak. Ten, kdo nyní roztáčí hospodářský růst, na konci *stimuluje* nezaměstnanost. Ten, kdo snižuje daně, aby zvyšoval šance na zisk, možná rovněž *stimuluje* nezaměstnanost. Politické a společenské paradoxy transnacionálního hospodářství, které musí lákat a odměňovat „odbouráváním investičních překážek“ (rozuměj: s odbouráním ekologických, odborových, sociálněstátních, daňových regulí), aby bylo *odstraňováno* stále více práce a tímto způsobem se stále stupňovala výroba a zisky, musejí ještě být vědecky prozkoumány a politicky absorbovány.

To znamená: inscenace globalizace jako faktoru hrozby, tedy politika globalizace, není zacílena jen na to, aby odstraňovala odborová, nýbrž i *národněstátní* pouta, stimuluje oslabování národněstátní politiky. Rétorika důležitých reprezentantů hospodářství vůči sociálněstátní politice a jejím zástupcům je jednoznačná. V konečném důsledku jde o odstranění státního zájmu a aparátu, o uskutečnění tržně-anarchistické utopie *minimálního* státu. Přičemž k tomu přistupuje – dostatečně paradoxně – to, že na globalizaci se často odpovídá *renacionalizací*.

To, že pod vlajkou globalizace nejde „o krk“ jen odborům, ale i politice a státu, je podceňováno. Politikové různých stran, překvapení a fascinováni „institucionálním změkčovadlem“ globalizace, teprve nejasně začínají tušit, že se, jak píše Marx, mají stát svými vlastními „hrobníky“. Na mě každopádně působí bezděky ironicky, jak někteří politikové volají, že chtějí víc trhu, víc trhu a ještě víc trhu, a očividně si nevsímají, že tímto způsobem umrtvují svůj vlastní zdroj životní síly, že si utahují kohoutek, z něhož tečou peníze a moc. Zažil někdo tak bezstarostné a veselé provedení veřejné sebevraždy?

Na čem se zakládá nová moc nadnárodních podniků? Z čeho vzniká, jak se zvyšuje její strategický potenciál?

Je to zásah do materiálních tepen moderních národněstátních společností, který se odehrává *bez* revoluce, *bez* změn zákona, či dokonce ústavy, jen při pokračování normálního stavu, takřka jako *bussiness as usual*.

Zprvé mohou nadnárodní podniky *exportovat pracovní místa* tam, kde jsou náklady a cena za nasazení pracovní síly co možná nejnižší.

Zadruhé jsou schopny (na základě informačně-technicky generované blízkosti a sousedství po celém světě) rozložit výrobky a služby a *vyrábět je na různých místech světa* tak, že národní a firemní etikety musejí být považovány přímo za mystifikaci.

Zatřetí jsou schopny postavit národní státy nebo jednotlivá místa produkce proti sobě, a tímto způsobem provozovat „globální čachry“ o nejlevnější daňové podmínky a nejpříznivější infrastrukturní podmínky; stejně tak mohou „trestat“ národní státy, pokud je považují za „drahé“ nebo „nepřátelské vůči investicím“.

Konečně začtvrté mohou ve vypěstovaném a kontrolovaném houští globální produkce *automaticky rozlišovat mezi místem*

investic, místem produkce, místem zdanění a místem bydliště a stavět je proti sobě. Výsledek: vedení může žít a bydlet tam, kde to je nejkrásnější, a platit daně tam, kde jsou nejlevnější.

Zapamatujme si: všechno jde bez zásahu nebo debaty v parlamentu, bez opatření vlády, bez změny zákona; ba není pro to žádoucí jakákoli veřejná debata. To ospravedlňuje pojem „subpolitika“² – ne jako (teorii) spiknutí, nýbrž jako dodatečné možnosti jednání a moci *mimo* politický systém, které se podnikům působícím v rámci světového hospodářství zvyšují. Mocenská rovnováha, mocenská smlouva první průmyslově-spoolečenské moderny je vypovězena a – *mimo* vládu a parlament, veřejnost a soudy – je přepsána v *režii* hospodářského jednání. Přechod do ještě nedojednané, ale v každém případě společenská pravidla hry nově píšící politiky globalizace se odehrává se zdáním normality a s legitimitací toho, co se tak jako tak děje – modernizace.

Národní stát je teritoriální stát, tzn. jeho moc se zakládá na vazbě na určité místo (v kontrole nad členstvími, v definici platných zákonů, obraně hranic atd.). Světová společnost, která se v důsledku globalizace rozčlenila do mnoha (nejen) ekonomických dimenzí, podkopává, relativizuje národní stát, protože rozmanitá, místně nevázaná množina sociálních okruhů, komunikačních sítí, tržních vztahů, životních způsobů překračuje teritoriální hranice národního státu. To se ukazuje na všech pilířích národnostátní autority: daních, policejních svrchovaných úkolech, zahraniční politice, vojenské bezpečnosti. Podívejme se kupříkladu na daně.

U výběru daní jde nikoli o jeden z mnoha principů, ale o *vlastní* princip národnostátní autority. Tato daňová suverenita je svázána s kontrolním přístupem k hospodářským aktivitám na určitém teritoriu – což je premisa, která je v souvislosti s globálně-ekonomickými možnostmi jednání stále fiktivnější. Podniky mohou produkovat v jedné zemi, v druhé platit daně, ve třetí vyžadovat státní výdaje ve formě infrastrukturních opatření. Osoby se staly mobilními a důvtipnějšími, pokud jde o hledání a využívání škvír v národnostátních záchytných sítích za cílem zbohatnutí nebo pokud disponují žádanými kompetencemi, aby své pracovní schopnosti nasadily tam, kde je to pro ně nejvýhodnější; nebo konečně, pokud jsou chudé, aby pronikly tam, kde je

² K pojmu „subpolitika“ viz blíže: Beck, U.: *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt/M. 1993. Kap. V, s. 149–171.

láká obraz mléka a strdí. Oproti tomu se pokusy národních států uzavřít se zamotávají do rozporů. Pokud totiž chtějí obstát ve světově-spoolečenské konkurenci, musejí jednotlivé země lákat kapitál, lidi, know-how.

Gladiátoři hospodářského růstu, o které se ucházejí politikové, podkopávají autoritu státu, když si sice nárokují jeho služby, ale odmítají mu platit daně. Pikantní je to, že právě ti nejbohatší se stávají *virtuálními plátcí daní* a jejich bohatství je dáno v neposlední řadě virtuozitou virtuálna. Podrývají (většinou) legálním, ale nelegitimním způsobem demokratické obecné blaho, které si sami nárokují.

Časopis *Fortune*, jenž pravidelně zveřejňuje seznam 500 nejbohatších podniků světa, s jásotem oznamuje, že tyto firmy „překračují hranice, aby dobyly nové trhy a pohltily místní konkurenci. Čím více zemí, tím větší zisk. Zisky 500 největších podniků stouply o 15 procent, jejich obraty pouze o 11 procent.“³

„Zisky nahoru, pracovní místa pryč,“ píše *Der Spiegel*, „hospodářský zázrak zvláštního druhu straší stát. Do podniků přišla nová generace koncernových ředitelů: podle amerického vzoru vzdávají hold kultu akcií. Co je fatální: burza odměňuje jobkillery.“⁴

Podnikatelé objevili kámen mudrců. Nová čarovná formulka zní: kapitalismus *bez práce* plus kapitalismus *bez daní*. Příjmy státu z daně z příjmu právnických osob, daně ze zisku podniků, klesl od roku 1989 do roku 1993 o 18,6%; podíl této daně na celkových daňových příjmech se zmenšil takřka na polovinu. „Sociální síť musí být změněna a musí získat nové základy,“ argumentuje André Gorz. „Avšak při této změně – nikoli likvidaci – je nutné se také ptát, proč se podle všeho stala nefinancovatelnou. Země EU v posledních dvaceti letech zbohatly o padesát až sedmdesát procent. Hospodářství roste mnohem rychleji než počet obyvatel. Přesto platí EU nyní dvacet milionů nezaměstnaných, padesát milionů chudých a pět milionů bezdomovců. Co se stalo s přírůstkem bohatství? Ze Spojených států se ví, že z hospodářského růstu samotného zbohatne deset nejbohatších procent obyvatel.

³ *Fortune*, New York, 5. 8. 1996 cit. dle Clairmont, F. F.: Endlose Profite, endliche Welt. In: *Le Monde diplomatique*, 11. 4. 1997, s. 1; tam také data o transnacionálním vývoji.

⁴ *Der Spiegel*, 12/1997, s. 92–105; tam také data o zmnohonásobení zisku při dramatickém snižování zaměstnaných.

Těchto deset procent získá devadesát šest procent přírůstků bohatství. Tak zlé to v Evropě není, ale není to ani o mnoho lepší.

V Německu zisky podniků od roku 1979 vzrostly o 90 %, mzdy o 6 %. Příjem z daně ze mzdy se v průběhu posledních deseti let zdvojnásobil; příjem z daně z příjmu právnických osob se snížil na polovinu. Tvoří již pouze třináct procent celkového příjmu z daní. V roce 1980 to bylo ještě pětadvacet procent; v roce 1960 dokonce pětatřicet. Kdyby zůstal na pětadvaceti procentech, získal by stát v posledních letech ročně o 86 miliard německých marek více.

Podobný vývoj je i v jiných zemích. Většina nadnárodních firem, jako Siemens nebo BMW, už doma neplatí daně... Pokud se zde nic nezmění..., lidé si právem nenechají líbit, že se jim omezují sociální služby, důchody, platy.⁴⁵

Nadnárodní podniky se předhánějí v rekordních ziscích – a v masivním snižování počtu pracovních míst. V jejich výročních zprávách management prezentuje pohádkové zisky. Mezitím politikové, kteří mají ospravedlňovat skandální masovou nezaměstnanost, tlačí na další snižování daní většinou v marné naději, že z nového bohatství bohatých ukápnou aspoň několik pracovních míst.

V důsledku toho roste potenciál konfliktu – i uvnitř hospodářského tábora, totiž mezi virtuálními a *reálnými* plátcí daní. Zatímco nadnárodní korporace mohou uniknout národnostnímu zdanění, musejí menší a střední podniky, které vytvářejí většinu pracovních míst, krváčet v nově nastavené palečnici daňové byrokracie. To je ironie dějin, že právě *poražení* globalizace v budoucnu mají platit všechno, sociální stát i fungující demokracii, zatímco *vítězové* globalizace dosahují pohádkových zisků a vyvazují se ze zodpovědnosti za demokracii budoucnosti. Z toho vyplývá: velká otázka sociální spravedlnosti musí být ve věku globalizace teoreticky a politicky nově zpracována.

Také rozpory „kapitalismu bez práce“ jsou však hmatatelné. Manažeři nadnárodních koncernů přemísťují administraci do jižní Indie, ale své děti posílají do veřejně financovaných, špičkových evropských univerzit. Vůbec je nenapadne odstěhovat se tam, kde budují pracovní místa a platí nižší daně. Sami pro sebe si samozřejmě nárokují drahá politická, sociální a občanská

⁴⁵André Gorz v interview ve FAZ z 1. srpna 1997, s. 35.

základní práva, jejichž veřejné financování torpédují. Navštěvují divadla. Vychutnávají si nákladně udržovanou přírodu a krajinu. Pohybují se po relativně bezpečných evropských metropolích. Svou na zisk orientovanou politikou však zároveň podstatně přispívají k tomu, že tento evropský způsob života se rozkládá. Smíme vědět, kde budou oni nebo jejich děti chtít žít, až stát a demokracie v Evropě již nebudou financovatelné?

Co je dobré pro „Deutsche Bank“, už dávno není dobré pro Německo. Nadnárodní podniky se vzdalují národnostnímu rámci a de facto vypovídají loajalitu národnostním aktérům. Tím ale také klesá *vnitřní* stupeň sociální integrace v každé zemi, a sice o to více, čím silněji byl založen čistě hospodářsky. Právě dobře vypořádané sociální státy se dostávají do zrádného víru: musejí své kodifikované služby – brzy bude jen v Německu pět milionů registrovaných nezaměstnaných – vyplácet pro stále více lidí a zároveň ztrácejí kontrolu nad daněmi, protože nadnárodní podniky v pokeru o jejich lokální umístění získaly nepřekonatelné trumfy. Nechávají se čtyřnásobně subvencovat – jednak tak, že optimalizují infrastrukturní opatření, zadruhé tak, že inkasují subvence, zatřetí tak, že minimalizují daně, a začtvrté tak, že externalizují náklady na nezaměstnané.

Vír stahující dolů, do kterého se dostal sociální stát, nevyplývá pouze z mizejících zdrojů při exponenciálně rostoucích výdajích, nýbrž i z toho, že chybějí pacifikační prostředky, zatímco se zároveň stále více otevírají nůžky mezi chudými a bohatými. Poněvadž národnostní rámec ztrácí soudržnost, vítězové a poražení globalizace už takřkajíc nesedí u jednoho stolu. Noví bohatí už nové chudé „nepotřebují“. Organizovat vyrovnání mezi nimi je těžké už jen proto, že chybí společný rámec, v němž by mohl být tento hranice překračující konflikt zobrazen a regulován.

Není těžké to vyličit: opět vystupuje konfliktní logika kapitalistické hry s nulovým součtem, zatímco státní tišivé prostředky mizejí, aby nechaly růst koláč hospodářského přírůstku.

Tak je model první, národnostní moderny, jenž je zamýšlen a organizován v jednotě kulturní identity („lid“), prostoru a státu, zpochybněn, aniž by na obzoru byla nová jednota obyvatel, země a světového státu, nebo aniž by byla žádoucí.

II.

MEZI SVĚTOVÝM HOSPODÁŘSTVÍM A INDIVIDUALIZACÍ ZTRÁCÍ NÁRODNÍ STÁT SVOU SUVERENITU: CO DĚLAT?

Důsledek je nabíledni: projekt moderny, jak se zdá, zkrachoval. Jako první vystavili nároku rozumu a racionality vědy s chutí a energií úmrtní list filozofové postmoderny. To, co se vydává za západní univerzalizmus osvícenství a lidských práv, není nic jiného než hlas „mrtvých starých bílých mužů“, kteří potlačují práva etnických, náboženských a sexuálních menšin, zatímco absolutně prosazují své partikulární „metavyprávění“.

Prostřednictvím sekulárního trendu *individualizace*, tak to budeme dál nazývat, je sociální tmel čím dál tím poréznější, společnost ztrácí své kolektivní sebevědomí a tím svou politickou schopnost jednání. Hledání politických odpovědí na velké otázky budoucnosti už nemá subjekt, už nemá místo.

Hospodářská globalizace v tomto temném výhledu jen dokončuje to, co je stimulováno prostřednictvím postmoderny intelektuálně a prostřednictvím individualizace politicky – rozklad moderny. Diagnóza zní: *kapitalismus je nezaměstnaný a způsobuje nezaměstnanost*. Tím se rozpadá historický svazek mezi tržním hospodářstvím, sociálním státem a demokracií, který dosud integroval a legitimoval západní model, národněstátní projekt moderny. Z tohoto pohledu jsou neoliberałové likvidátory Západu – i když vystupují jako jeho reformátoři. Ženou, pokud jde o sociální stát, demokracii a veřejnost, modernizaci do náruče smrti.

Zánik však začíná v hlavě. Fatalismus je také jazykové utrpení. Než skočíme z Eiffelovy věže, měli bychom jít k lingvistovi. „Pojmy jsou prázdné, už neuchopují, neosvětlují, nerozčleňují. Šeď, do které je zahalen svět... má možná svůj důvod v úpadku slov.“¹

¹ Beck, U.: *Väter der Freiheit*. In: Beck, U. (ed.): *Kinder der Freiheit*. Frankfurt/M. 1997, s. 377.

To, co vypadá jako rozklad, by mohlo, pokud se překonají ortodoxie, na nichž zkrachovala první moderna, být proměněno do příchodu druhé moderny.²

V knize *Kinder der Freiheit* jsem se pokusil ukázat, že s takzvaným „rozpadem hodnot“ končí snad kolektivní ortodoxie politického jednání, ale ne politické jednání. Paralelně s tím, jak postupně blednou sociálně-morální milieu, se totiž tvoří základy životního světa pro *světoobčanský republikanismus*, v jehož centru stojí svoboda jednotlivce.

Je ovšem těžké pozvednout svůj hlas proti velmoci světového trhu. Možné je to pouze za předpokladu zničení představy velmocenského světového trhu, jež vládne v hlavách a ochromuje veškeré jednání. V této knize bych chtěl vystoupit proti megastrašidlu, které obchází Evropou se sekeromlatem rozlišování, a to mezi *globalismem* na jedné straně a *globalitou* a *globalizací* na straně druhé. Toto rozlišování slouží k prolomení *teritoriální ortodoxie politického a společenského*, jež vznikla s národněstátním projektem první moderny a je stanovena kategoriálně-institucionálně absolutně.

Globalismem označuji chápání, podle něhož světový trh vytěšňuje nebo nahrazuje politické jednání, tzn. ideologii panství světového trhu, ideologii neoliberalismu. Ta postupuje mono-

² Pater semper incertus. Ve věci pojmu „druhá moderna“ vypukl v tisku hořký boj o otcovství. Být-citován a Být-čten však nejsou dostatečným důvodem pro originalitu a podezření. *Na cestě k druhé moderně*, tak zní – doslovně – název mnou vydávané řady. *Na cestě k jiné moderně*, tak zní podtitul mé knihy *Riziková společnost*, která byla vydána roce 1986 v nakladatelství Suhrkamp. I tady už se rozlišuje mezi „jednoduchou“ a „reflexivní modernizací“, „první“ a „druhou“ modernou – jako ve všech knihách, které vyšly potom. *Die Erfindung des Politischen* (vyšlo 1993 v nakladatelství Suhrkamp) se nejprve mělo jmenovat *Mimo levici a pravici*, potom *Druhá moderna*; to bylo z rozličných důvodů zavrženo. Mimochodem, možná hraje význam, který se příkládá nějakému pojmu, nepatrnou roli. Také obsahově existuje velká blízkost mezi *druhou modernou* a *jinou modernou*. Témata této knižní řady – individualizace, ekologická krize, společnost bez práce, ba sama globalizace – jsou centrálními tématy již *Rizikové společnosti*. Víím, že hned zazní nářek: „Takže nic nového...!“ Pokud existuje terminologická příbuznost, pak s pojmem „nedokončená moderna“, který razí Jürgen Habermas. Viz též Habermas, J.: *Jenseits des Nationalstaats?* In: Beck, U.: *Politik der Globalisierung*. Frankfurt/M. 1997.

kauzálně, ekonomisticky, zjednodušuje multidimenzionalitu globalizace na jednu, hospodářskou dimenzi, která je myšlena navíc ještě lineárně, a o všech ostatních dimenzích – ekologické, kulturní, politické, občansko-společenské globalizace – hovoří pouze jako o podřízených dominanci světového tržního systému, pokud vůbec. Samozřejmě se tím nemá popřít nebo omezit ústřední postavení hospodářské globalizace ani opce a vnímání podnikových aktérů. Ideologické jádro globalismu spočívá spíše v tom, že je zde likvidována základní diference první moderny, totiž mezi politikou a hospodářstvím. Centrální úkol politiky vytyčit právní, sociální a ekologické rámcové podmínky, za nichž je hospodářské jednání vůbec společensky možné a legitimní, mizí ze zorného pole, nebo je zpronevěřen. Globalismus předpokládá, že taková komplexní struktura jako Německo – tedy stát, společnost, kultura, zahraniční politika – může být vedena jako podnik. Jedná se v tomto smyslu o imperialismus ekonomiky, v němž podniky vyžadují rámcové podmínky, za nichž mohou optimalizovat své cíle.

Pozoruhodné je to, že vůbec a jakým způsobem takto vzniklý globalismus hypnotizuje své protivníky. Neexistuje pouze *pozitivní* globalismus, nýbrž i *negativní* globalismus, který se, přesvědčen o neodvratné dominanci světového trhu, utíká do různých forem protekcionismu:

Černí protekcionisté oplakávají rozpad hodnot a ztrátu významu všeho národního, ale paradoxně stimulují neoliberální destrukci národního státu.

Zelení protekcionisté považují národní stát za vyhynutím ohrožený biotop politiky, který chrání standardy životního prostředí vůči tlakům světového trhu, a proto je hoden ochrany jako ohrožená příroda.

Rudí protekcionisté ještě jednou, pro všechny případy, oklepali prach z kostýmů třídního boje; pro ně je globalizace jiné slovo pro „přece jsme měli pravdu“. Oslavují svátek marxistického znovuzkříšení. Jde ovšem o utopicky osleplou neústupnost.

Od těchto léček globalismu se odlišuje to, co – v návaznosti na anglosaskou diskusi – chci nazvat globalitou a globalizací.

Globalita znamená: *žijeme už dávno ve světové společnosti*, a to v tom smyslu, že představa uzavřených prostorů se stala fiktivní. Žádná země, žádná skupina se nemůže uzavřít vůči ostatním.

Díky tomu na sebe narážejí rozličné ekonomické, kulturní a politické formy a samozřejmosti, i západního modelu, se musejí nově ospravedlňovat. Přitom „světová společnost“ znamená celek sociálních vztahů, které *nej*sou integrovány v národnostátní politice, ani nejsou jejím prostřednictvím integrovány či definovány (definovatelné). Přitom klíčovou roli hraje (národně-masmediálně inscenované) sebevnímání, takže světová společnost (v užším smyslu), – aby bylo navrženo (i politicky relevantní) operační kritérium – znamená *vnímanou, reflexivní* světovou společnost. Otázka, jak dalece existuje, může pak být (podle Thomasova teorému, podle kterého se lidé stanou tím, za co se považují) přeměněna do otázky, jak a nakolik se lidé a kultury světa *vnímají* ve vztahu k sobě a nakolik je toto světově-společenské sebevnímání relevantní pro chování.

„Svět“ v sousloví „světová společnost“ znamená pak *diferenci, mnohost*, a „společnost“ znamená *ne-integrovanost*, takže lze (s M. Albrowem) světovou společnost chápat jako *mnohost bez jednoty*. To předpokládá – jak bude rozvedeno v této knize – velmi rozličné: nadnárodní formy produkce a konkurenci pracovních trhů, globální zpravodajství v médiích, nadnárodní bojky zboží, nadnárodní formy života, „globálně“ vnímané krize a války, vojenské a mírové využití atomové energie, ničení přírody atd.

Globalizace znamená oproti tomu *procesy*, v jejichž důsledku jsou národní státy a jejich suverenita podkopávány a vzájemně spojovány prostřednictvím nadnárodních aktérů, jejich mocenských šancí, orientací, identit a sítí.

Podstatný rozlišovací znak mezi první a druhou modernou je *nezvratnost vzniklé globality*. To znamená: existují vedle sebe různé vlastní logiky ekologické, kulturní, hospodářské, politické, občansko-společenské globalizace, které nejsou redukovatelné nebo kopírovatelné, nýbrž všechny musejí být zkoumány a chápány pro sebe a ve svých interdependencích. Klíčovou domněnkou je to, že teprve díky tomu se otevírá rozhled a prostor politického jednání. Proč? Protože pouze tak může být zlomeno depolitizující kouzlo globalismu, protože teprve v perspektivě multidimenzionality globality se hrouť globalistická ideologie reálné nutnosti. Co však činí globalitu nezvratnou? Osm důvodů – prozatím jen v heslech:

1. Geografická expanze a zvyšující se interakční hustota mezinárodního obchodu, globální propojení finančních trhů a růst moci nadnárodních koncernů.
2. Informačně- a komunikačně-technologická permanentní revoluce.
3. Univerzálně prosazované *nároky* na lidská práva – tedy princip demokracie (alespoň formální).
4. Obrazové toky globálního kulturního průmyslu.
5. Postinternacionální, polycentrická mezinárodní politika – vedle vlád existují nadnárodní aktéři (koncerny, nevládní organizace, Organizace spojených národů), jejichž moc a počet roste.
6. Otázky globální chudoby.
7. Globální ničení životního prostředí.
8. Transkulturní konflikty doma.

Za těchto podmínek získává sociologie nový význam, totiž jako výzkum toho, co znamená lidský život v pasti, jíž se stal svět. Globalita označuje skutečnost, že od nynějška není nic, co se odehrává na Zemi, jenom místně ohraničený proces, nýbrž že všechny objevy, vítězství a katastrofy se týkají celého světa a my musíme naše životy a jednání, naše organizace a instituce reorientovat a reorganizovat na základě „lokálně-globálním“. Takto chápaná globalita označuje novou situaci druhé moderny. Tento pojem tak zároveň spojuje základní důvody pro to, proč se standardní odpovědi první moderny staly pro druhou modernu nepoužitelnými a rozpornými, takže musí být nově založena, vynalezena politika pro druhou modernu.

Od tohoto pojmu globality se dá odlišit pojem *globalizace* jako (staromódně by se dalo říci: dialektický) *proces*, který vytváří nadnárodní sociální vazby a prostory, přehodnocuje lokální kultury a vyzvedává třetí kultury – „trochu toho, trochu onoho, to je cesta, jak na svět přicházejí novinky“ (Salman Rushdie). V tomto komplexním vztažném rámci se nově klade otázka jak *rozsahu*, tak i *hranic* uskutečňované globalizace, a to s ohledem na tři parametry:

- zaprvé rozšíření v *prostoru*;
- zadruhé stabilita v *čase*;
- zatřetí (sociální) *hustota* nadnárodních sítí, vazeb a toků obrazů.

V takovém pojmovém horizontu lze odpovědět na následující otázku: V čem spočívá historická specifická současné globalizace a její paradoxy na nějakém určitém místě (například ve srovnání s již od kolonialismu budovaným „kapitalistickým světovým systémem“, o němž pojednává Immanuel Wallerstein)?

Specifická procesů globalizace dnes (tak jako v budoucnosti) spočívá v *empiricky zjištěném rozšíření, hustotě a stabilitě vzájemných regionálně-globálních vztažných sítí a jejich masmediální sebedefinici tak jako v sociálních prostorech a obrazových tocích na kulturní, politické, vědecké a ekonomické úrovni*.³ Světová společnost tedy není žádná mezinárodní společnost, která obsahuje a rozpouští všechny národní společnosti, ale mnohostí a ne-integrovaností se vyznačující světový horizont, jenž se otevírá tehdy, když je uveden do komunikace a jednání a je v nich udržován.

Skeptikové globality se ptají: Co je na tom nového? A tvrdí: Nic opravdu důležitého. Ale to je historický, empirický a teoretický omyl. Nový není pouze všední život a jednání přes národnostní hranice, v hustých sítích s vysokou vzájemnou závislostí a závazky; nové je sebevnímání této nadnárodnosti (v masmédiích, v konzumu, v turistice); nová je „bezmístnost“ společnosti, práce a kapitálu; nové je též globální ekologické vědomí nebezpečí a korespondující arény jednání; nové je neohraničitelné vnímání transkulturních odlišností ve vlastním životě se všemi sebeodporujícími si jistotami; nová je úroveň cirkulace „globálních kulturních industrií“ (Scott Lash/ John Urry); nové je také dospívání evropského státního útvaru, počet a moc nadnárodních aktérů, institucí a smluv; konečně nový je také rozsah ekonomické koncentrace, která je ovšem tlumena novou, hranice přesahující konkurencí na světovém trhu.

Globalizace tedy znamená také: *ne-světový stát*. Přesněji: světovou společnost *bez světového státu a bez světové vlády*. Šíří se jako globálně *dezorganizovaný kapitalismus*. Neexistuje žádná hegemoniální moc a žádný mezinárodní režim – ani ekonomický, ani politický.

V horizontu tohoto rozlišování se tato esej dělí na tři další části. V druhé části – *Co znamená globalizace?* – je v obrysech

³ To zdůrazňuje skupina kolem D. Helda. Die Globalisierung der Wirtschaft. In: Beck, U. (ed.): *Politik der Globalisierung*.

načrtnuta multidimenzionalita, ambivalence a paradoxy globality a globalizace ve společenském, ekonomickém, politickém, ekologickém, kulturním ohledu a ty jsou konfrontovány navzájem.

Jak ukazuje třetí díl – *Omyly globalismu* – může být formativní prostor, primát onoho politického získán pouze energickou kritikou globalismu.

Čtvrtý díl – *Odpovědi na globalizaci* – pro účely veřejného brainstormingu ukazuje jako protijed vůči panujícímu ochromení politiky deset výchozích bodů, jak přijmout politické výzvy globální éry a jak je možné na ně odpovědět.

Závěr tvoří kasandrovské zdvižení prstu, co se stane, když se nic nestane: *brazilianizace Evropy*.

III.

ŠOK Z GLOBALIZACE: OPOŽDĚNÁ DISKUSE

Debata o globalizaci dorazila k německé veřejnosti a otrásla jí opožděně. Ve Velké Británii se už více než deset let živě a plodně debatuje o „g-word“ ve všech politických stranách a za účasti ekonomů, sociálních vědců, politiků a historiků. Adekvátně velký je v Německu šok z globalizace.

Jedna z příčin tkví v tom, že v Německu je globalizace převážně jednostranně dávána do souvislosti hlavně se snižováním počtu domácích pracovních míst, s jejich přemístováním do zemí s nižšími mzdami – a to v době, kdy společnost, přes zvyšující se hospodářský růst a razantně stoupající zisky nadnárodních koncernů, sužuje masová nezaměstnanost připomínající výmarskou republiku.

Kromě toho lze pro politický šok z globalizace, který zažívá střední Evropa, Francie, Rakousko, Švýcarsko, Itálie, ale především Německo, rozlišit další čtyři důvody.

Zprvce se státy a společnosti s primárně hospodářským sebevědomím – „DM-nacionalismus“, „Export-nation“ – považují údajně zvenci přicházející globalizací světového trhu za obzvláště zasažené a ohrožené.

Zadruhé sociální státy jako Francie a Německo patří, na rozdíl od USA a Velké Británie, k poraženým globalizace. Dostaly se do nesnází sociální politiky ve věku hospodářské globalizace: ekonomický vývoj se vymyká národněstátní kontrole, zatímco sociální důsledky – nezaměstnanost, migrace, chudoba – se shromažďují v záchytných sítích národního sociálního státu.

Zatřetí globalizace otrásla v základech sebeobrazem homogenního, uzavřeného, uzavíratelného, národněstátního prostoru jménem Spolková republika. Oproti tomu byla Great Britain světovou říší a globalizace je hezkou vzpomínkou na ni. I Německo je sice už dlouho globálním místem, na němž se míchají kultury

světa a jejich rozpory, ovšem tato realita byla dosud zatemněna převládajícím sebeobrazem silně homogenního národa. Všechno toto s debatou o globalizaci vyplouvá na povrch. Globalizace totiž znamená, jak už bylo řečeno, hlavně jedno: *denacionalizaci* – erozi, avšak také možnou transformaci národního státu v nadnárodní.

Šok z globalizace jako šok z denacionalizace nezpochybňuje pouze klíčové kategorie poválečné identity Německa, korporatistický „model Německo“ s jeho specifickým sociálním systémem. Tato zkušenost a výzva se začtvrté zamotává do sporů týkajících se sjednocení dvou Německ. Drama sjednocení (v mnohém podobné manželskému dramatu) vynucovalo, aby se Němci zabývali sebou samými a otázkou: Co zbylo po půlstoletí rozdělení z „německých“ afinit a které jsou hodny toho, abychom se s nimi identifikovali? V této fázi sebereflexe a sebezpytování se nyní objeví zpráva o globalizaci. Národní stát ztrácí, prostřednictvím hezky naplánovaného odstoupení kompetencí v rámci společného evropského trhu, suverenity a podstatu, a to ve všech dimenzích: ve finančních zdrojích, politické a hospodářské moci, informační a kulturní politice, ve všední identifikaci občanů. Otázka, jak *by mohly* „nadnárodní státy“ vzniknout jako odpověď na globalizaci, co to znamená hospodářsky, vojensky, politicky a kulturně, teprve začíná být diskutována.

Pokud se v euforii zázračného roku 1989 ještě tvrdilo, že to, co k sobě patří, k sobě sroste“ (Willy Brandt), pak nyní zní poselství diskuse o globalizaci jinak: tyto naděje – a jejich zklamání – mají jako svůj základ zastaralý obraz národněstátní idyly. Pokud má vůbec překonaný model národního státu v nové mocenské struktuře světového trhu a nadnárodních aktérů a hnutí šanci na přežití, potom jen tehdy, když proces globalizace bude učiněn kritériem národní politiky ve všech sférách (hospodářství, právo, armáda atd.).

Uznat to není na libovůli jednotlivce nebo společenských a politických aktérů. Nová situace světové společnosti, v níž se např. představa „národních“ produktů, firem, technologií, průmyslů (a dokonce sportovních klubů) stává fiktivní, *vynucuje* pod hrozbou ekonomického, politického a kulturního úpadku otevření pro globální éru, její možnosti, ideologie, paradoxy, hysterie. Hlavně však pro novou mocenskou hru, které jsou všichni – ně-

kteří více než ostatní – podřizení. Jinými slovy: *globalita je neobe-
lstitelnou podmínkou lidského jednání na konci tohoto století.*

Proto musejí být nově pojednány základy první moderny: Co znamená tolerance? Jaký je obsah lidských práv, která mají platit pro všechny, na rozdíl od kultur? Kdo garantuje lidská práva v postnárodněstátním světě? Jak se dají zachránit a reformovat sociální pojistky, které byly dosud konstruovány převážně národněstátně, vzhledem k prohlubující se globální chudobě a snižující se námezdní práci? Pokud národní státy erodují, vypuknou pak nové náboženské války? Hrozí ekologické katastrofy? Nebo jdeme vstříc světu bez násilí, v němž po triumfu světového trhu bude panovat mír? Stojíme snad právě na prahu druhého osvícenství?

Všechno toto se vyjevuje v důsledku debaty o globalizaci, aniž by někdo věděl, aniž by mohl vědět, jak lze na takové otázky, dotýkající se podstaty civilizace, o přehradě mezi bohatými a chudými, o etnikách, kontinentech nebo náboženstvích s jejich nerozuzlitelnými dějinami plnými násilí, odpovědět.